

Praktijkonderwijs in “de staat van het onderwijs 2022”

Vaker uitstroom naar speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs • In de schoolloopbanen van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften is beduidend vaker sprake van uitstroom naar speciaal onderwijs, speciaal basisonderwijs, voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs.

Nieuwkomers die op latere leeftijd aankomen, hebben vaker te maken met vertraging, schoolwisselingen, uitstroom naar praktijkonderwijs/ voortgezet speciaal onderwijs en zakken vaker voor het eindexamen (Inspectie van het Onderwijs, 2022k).

Speciaal basisonderwijs

Trends zetten door in speciaal basisonderwijs • In het speciaal basisonderwijs zetten de trends van de afgelopen 5 jaar zich voort. De grootste groep leerlingen krijgt een schooladvies voor praktijkonderwijs en vmbo-basis (71 procent). Deze groep wordt wel wat kleiner doordat het aandeel leerlingen met een vmbo-basis-advies tussen 2017 en 2021 daalde van 34,8 naar 29,2 procent. Het aandeel adviezen voor praktijkonderwijs is in die periode wel toegenomen, van 39 procent in 2017 naar 41,8 procent in 2021. Voor de overige leerlingen is het advies zeer uiteenlopend. Het aandeel leerlingen waarvan de school inschat dat voortgezet speciaal onderwijs het meest passend is en het aandeel leerlingen met een definitief advies vmbo-kader tot en met vwo stijgen licht.

Nieuwkomers

Kansrijkere advisering bij nieuwkomers • De definitieve adviezen voor nieuwkomers in het basis- en speciaal basisonderwijs tezamen vertonen vanaf 2017 een opwaartse trend. De veranderingen in advisering voor praktijkonderwijs, vmbo-basis, havo/vwo en vwo zijn opvallend groot tussen 2019 en 2021 (figuur 2.1b). In 2020 ontbrak de eindtoets basisonderwijs en werden adviezen niet bijgesteld. Dit kan de ‘dip’ in advisering in 2020 verklaren en de stijging in 2021. Voor steeds minder nieuwkomers wordt een plaats in het praktijkonderwijs of vmbo-basis als meest passend gezien (2017: 22,8 procent, 2021: 17,9 procent) terwijl het aandeel nieuwkomers met een havo- tot en met vwo-advies stijgt (2017: 31,3 procent, 2021: 34,3 procent). In 2019 stelden leraren bij 29,3 procent van de nieuwkomers waarbij het toetsadvies minimaal een half niveau hoger was dan het schooladvies, het schooladvies naar boven bij. In 2021 was dit 37,3 procent en werd dus kansrijker geadviseerd. Ook de toename van meervoudige schooladviezen, van 23,7, procent in 2017 naar 30,5 procent in 2021, kan nieuwkomers meer kansen bieden op een passende plek in het voortgezet onderwijs, aansluitend bij hun capaciteiten.

Diploma voor leerlingen in het praktijkonderwijs • Geslaagde leerlingen in het praktijkonderwijs krijgen in het schooljaar 2021/2022 voor het eerst een landelijk erkend diploma. Aan het diploma zijn geen eindtermen of kerndoelen verbonden; scholen bepalen zelf wanneer leerlingen hun schoolloopbaan succesvol hebben afgerond. Hier is voor gekozen om recht te doen aan het maatwerk dat in het praktijkonderwijs geboden wordt. Op stelselniveau hebben we weinig informatie over hoe leerlingen in het praktijkonderwijs zich ontwikkelen. We weten bijvoorbeeld niet welke referentieniveaus zij beheersen wanneer zij uitstromen naar de arbeidsmarkt of het vervolgonderwijs. Ten opzichte van vijf jaar geleden stromen wel meer leerlingen door naar het vervolgonderwijs.

Leerlingenaantal praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs stabiel • Het aantal leerlingen dat in het schooljaar 2021/2022 het praktijkonderwijs of het voortgezet speciaal onderwijs bezoekt is vrijwel gelijk aan de afgelopen jaren. In het schooljaar 2021/2022 zitten 29.637 leerlingen op een

school voor praktijkonderwijs (ten opzichte van 29.776 in 2020/2021) en 37.998 leerlingen op een school voor voortgezet speciaal onderwijs (ten opzichte van 37.621 in 2020/2021). Het gaat om respectievelijk 3,0 en 3,9 procent van het totaal aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2022f).

Coronapandemie

Helpt leerlingen kreeg hulp tijdens coronacrisis • In de perioden dat de scholen gesloten waren, leek de kansengelijkheid in het onderwijs te zijn toegenomen (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Scholen herkenden namelijk vooral achterstanden bij leerlingen in een kwetsbare thuissituatie. Een belangrijke factor daarbij was de mate waarin ouders in staat waren hun kinderen te helpen met het huiswerk (Bol, 2020). In ons onderzoek naar de gevolgen van de coronamaatregelen is daarom ook gekeken naar de maatregelen die ouders en scholen troffen om leerlingen extra te ondersteunen. Ongeveer de helft van de leerlingen, met name in de onderbouw en het praktijkonderwijs, gaf aan vanaf het begin van de coronacrisis extra les of begeleiding te hebben gekregen. Het ging dan vooral om hulp van de eigen leraren (22 procent), de ouders (18 procent) of een huiswerkinstituut geregeld door de school of de ouders (17 procent) (Inspectie van het Onderwijs, 2021d).

Hulp school vooral gericht op oefenen • Wanneer leerlingen hulp vanuit school kregen dan ging het vooral om hulp bij het oefenen voor toetsen (42 procent), extra lessen en oefenen voor rekenen/wiskunde (32 procent) of in een vak dat geen kernvak is (29 procent). Daarbij valt op dat het in de onderbouw en in het vmbo vooral ging om hulp bij het oefenen van toetsen, in het praktijkonderwijs leerlingen vooral hulp kregen bij het vak Nederlands en in de bovenbouw van de havo en het vwo de hulp vooral ging over een ander vak dan een kernvak. Scholen met veel leerlingen uit een armoedeprobleemcumulatiegebied (apcg) lijken hun leerlingen meer hulp en begeleiding te bieden dan scholen met weinig apcg-leerlingen, met name waar het de talen betreft (Inspectie van het Onderwijs, 2021d). Dit suggereert dat scholen met veel apcg-leerlingen zich bewust zijn van het bovengemiddelde belang van hun ondersteunende rol in de begeleiding van leerlingen gedurende de coronacrisis.

Ouders helpen hun kinderen, maar geen zicht op kwaliteit hiervan • Leerlingen die van hun ouders hulp kregen, kregen dit vooral bij het oefenen voor de toets en het vak rekenen/wiskunde (Inspectie van het Onderwijs, 2021d). Bij het oefenen voor de toets werden vooral leerlingen in de onderbouw en leerlingen in de bovenbouw van de havo en vwo hierbij geholpen. Extra begeleiding voor het vak rekenen/wiskunde ontvingen vooral leerlingen in de onderbouw en het praktijkonderwijs. Ook kreeg meer dan een derde van de leerlingen van hun ouders hulp bij de studievaardigheden, zoals het leren plannen van huiswerk en het leren studeren. Op de bevraagde scholen met veel apcg-leerlingen gaven de leerlingen niet per definitie aan minder vaak extra hulp en begeleiding te krijgen van hun ouders dan op scholen met weinig apcg-leerlingen. Het is daarmee niet gezegd dat apcg-leerlingen even vaak hulp van hun ouders kregen als andere leerlingen. Tegelijkertijd hebben wij geen zicht op de kwaliteit van de door ouders geboden hulp en begeleiding.

Leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften

Afwijkende schoolloopbanen van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften • Op verschillende momenten verloopt de schoolloopbaan van leerlingen met extra ondersteunings- behoeften anders dan die van andere leerlingen: ze doen vaker een klas over, wisselen vaker van school, stromen vaker uit naar het voortgezet speciaal onderwijs of praktijkonderwijs en zitten in leerjaar 3 vaker onder het basisschooladvies (Inspectie van het Onderwijs, 2022b). Deze verschillen kunnen niet worden toegeschreven aan verschillen in geslacht, opleiding ouders en migratieachtergrond. Leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften slagen net zo vaak voor hun examen, maar doen minder vaak examen op een niveau boven en vaker op een niveau onder hun schooladvies. Dit roept de vraag op of deze verschillen het resultaat zijn van maximale inspanningen van het stelsel om deze leerlingen te

ondersteunen, of dat het onderwijsstelsel, ondanks passend onderwijs, er niet in slaagt gelijke kansen te realiseren voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften.

Meer wisselingen in schoolloopbaan • Vergeleken met leerlingen zonder extra ondersteuningsbehoeften, ronden leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften het voortgezet onderwijs vaker af op een andere school dan de school waar ze in de brugklas zijn gestart (Inspectie van het Onderwijs, 2022b). Dit kan betekenen dat voor deze leerlingen het vinden van een passende onderwijsplek inhoudt dat ze van school(setting) veranderen. Onder alle groepen leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften zijn er aanzienlijk meer schoolwisselingen in het voortgezet onderwijs dan onder leerlingen zonder extra ondersteuningsbehoeften. Zo wisselt bijna 38 procent van leerlingen met jeugdhulp van school tegenover 29 procent van de leerlingen zonder deze hulp. De uitstroom naar het voortgezet speciaal onderwijs of praktijkonderwijs komt ook vaker voor: tussen de 6 en 21 procent van de leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften tegenover rond de 2,5 procent van de leerlingen zonder ondersteuningsbehoeften. Deze verhoogde uitstroom naar een andere onderwijssetting kan betekenen dat het stelsel bijdraagt aan de realisatie van een passende onderwijsplek. Tegelijk roept het de vraag op of de uitstroom bijdraagt aan het realiseren van gelijke kansen aangezien het voortgezet speciaal onderwijs weinig aanbod heeft voor het uitstroomniveau havo of vwo en minder profielkeuzes kent.

Afwijkende schoolloopbanen oudere nieuwkomers • Nieuwkomers die op jongere leeftijd in Nederland (onderbouw basisschool) zijn aangekomen, maken in het algemeen een met Nederlandse leerlingen vergelijkbare schoolloopbaan door. Nieuwkomers die op latere leeftijd aankomen, hebben vaker te maken met vertraging, schoolwisselingen, uitstroom naar praktijkonderwijs of voortgezet speciaal onderwijs en dat ze niet de eerste keer slagen (Inspectie van het Onderwijs, 2022c). Nieuwkomers die op latere leeftijd in Nederland arriveren vormen daarmee een extra kwetsbare groep in het onderwijs.

Verlenging verblijfsduur praktijkonderwijs • In het schooljaar 2020/2021 ontvingen wij voor 562 leerlingen een aanvraag voor verlenging van hun verblijfsduur in het praktijkonderwijs. Dat zijn 30 aanvragen minder dan in 2019/2020. Dat ligt in lijn met de ontwikkeling dat de inspectie de laatste jaren steeds minder aanvragen voor verlenging ontvangt.

Leerlingen krijgen overwegend hulp van school als zij zich onveilig voelen • In ons onderzoek naar de gevolgen van 16 maanden coronacrisis op het onderwijs, geeft 17 procent van de leerlingen aan zich weleens onveilig te voelen op school. Bovendien geeft 4 procent van de leerlingen aan dat zij gediscrimineerd zijn op school en geeft 5 procent aan weleens bang te zijn voor medeleerlingen. Leerlingen die dit overkomt krijgen overwegend hulp van hun school. Leerlingen in de onderbouw, en leerlingen van het praktijkonderwijs gaven vaker aan dat zij hulp van school krijgen wanneer zij zich onveilig voelen, leerlingen van de vmbo-gemengde/theoretische leerweg, de havo en het vwo gaven dit minder vaak aan (Inspectie van het Onderwijs, 2021f).

Kansrijke perspectieven niet gemakkelijk te realiseren

• In 2013 werd de Wet kwaliteit speciaal en voortgezet speciaal onderwijs ingevoerd, onder andere om voor leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs de kansen op participatie in de samenleving te vergroten. Op basis van deze wet is het voortgezet speciaal onderwijs ingedeeld in drie uitstroomprofielen. Deze verandering gaf een impuls aan het opbrengstgericht werken. Scholen voor voortgezet speciaal onderwijs spanden zich in om het onderwijsaanbod binnen de uitstroomprofielen aan te passen. Sindsdien halen meer leerlingen een diploma, maar de keuzemogelijkheden in onderwijsniveaus en profielen zijn daarbij vaak beperkt. Ook stellen we al jaren vast dat leerlingen uit het arbeidsmarktgerichte profiel moeilijk aan werk komen, terwijl doorleren niet voor alle leerlingen uit dit profiel een goede optie is. Het roept de vraag op of scholen voor voortgezet speciaal onderwijs

een voldoende breed en gevarieerd aanbod kunnen bieden en of hiervoor niet een veel intensievere samenwerking met het voortgezet onderwijs en het praktijkonderwijs nodig is. Hier ligt een gezamenlijke opdracht voor reguliere en speciale scholen. Daarnaast blijft het een aanhoudend probleem dat de (begeleidings) mogelijkheden in de vervolgbestemmingen lang niet altijd aansluiten bij de ondersteuningsbehoeften van leerlingen met een beperking.

Speciaal onderwijs

Leerlingen in het speciaal onderwijs maken nu ook verplicht een eindtoets • Met ingang van schooljaar 2019/2020 maken ook leerlingen in het speciaal onderwijs verplicht een eindtoets. De eindtoets geldt niet voor zeer moeilijk lerende en meervoudig beperkte kinderen. Ook leerlingen die 4 jaar of korter in Nederland verblijven, zijn uitgezonderd. Vanwege corona kon de afname in het eerste jaar niet plaatsvinden, maar in schooljaar 2020/2021 lukte het wel. Met een verplichte eindtoets hebben scholen voor speciaal onderwijs een (extra) instrument om goed te bepalen welk type vervolgonderwijs bij een leerling past. Scholen moeten met de eindtoets in elk geval de kennis meten die leerlingen hebben van taal en rekenen. Doordat scholen verschillende typen eindtoetsen gebruiken, is het niet mogelijk om een landelijk beeld te geven van de taal- en rekenresultaten van leerlingen in het speciaal onderwijs. Wel valt op te maken dat het resultaat van de meeste leerlingen ligt op het niveau van vmbo-basis/kader (bijna 35 procent) en praktijkonderwijs/vmbo-basis (bijna 31 procent) (Inspectie van het Onderwijs, 2022c).

Aandeel uitstromers naar voortgezet speciaal onderwijs toegenomen • De meeste leerlingen die tot het einde in het speciaal onderwijs verblijven, stromen daarna door naar het voortgezet speciaal onderwijs. Het aandeel uitstromers naar het voortgezet speciaal onderwijs is ook in 2021 weer toegenomen, terwijl het aandeel leerlingen dat uitstroomt naar regulier vmbo, havo of vwo daalde van 18,5 procent in schooljaar 2016/2017 naar 14,3 procent in schooljaar 2020/2021. De uitstroom van speciaal onderwijs naar praktijkonderwijs blijft schommelen tussen de 5,3 en 5,9 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2022c). Dat de uitstroom naar regulier onderwijs tussentijds en aan het einde blijft afnemen, is zorgwekkend in het licht van de ontwikkeling naar meer inclusief onderwijs.

Voortgezet speciaal onderwijs

Dalende uitstroom vanuit voortgezet speciaal naar regulier onderwijs • Net als in het speciaal onderwijs daalt ook in het voortgezet speciaal onderwijs het aantal leerlingen dat tussentijds naar het regulier onderwijs uitstroomt, van ruim 1.100 leerlingen in schooljaar 2016/2017 naar iets minder dan 700 leerlingen in schooljaar 2020/2021. Ook wanneer we het aantal leerlingen uit het voortgezet speciaal onderwijs dat zich een paar jaar later in het voortgezet onderwijs of praktijkonderwijs bevindt, afzetten tegen het aantal leerlingen dat zich dan in het voortgezet speciaal onderwijs bevindt, ontstaat het beeld van een afnemende tussentijdse uitstroom naar regulier onderwijs. In schooljaar 2016/2017 stroomde 4,1 procent van de leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs tussentijds uit naar voortgezet onderwijs of praktijkonderwijs, in schooljaar 2020/2021 is dat 2,4 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2022c).